

Sortűz egy elveszett országért

A kisebbségi lét szimbólumai Gion Nándor „ifjúsági” regényében

Gion Nándor *Latroknak is játszott* című tetralógiájának első két könyve (*Virágos katoná*, 1973; *Rózsaméz*, 1976) 1898-tól 1941-ig mutatja be a délvidéki magyarság történetét. A cselekményből meglepő módon kimaradt a trianoni országvesztés időszaka, a kisebbségi lét dilemmáiról pedig általában német köntösbe bujtatva olvasunk.¹ A *Virágos katonáért* Gion megkapta a Híd-díjat, a dilógiáért pedig a legrangosabb vajdasági politikai kitüntetést, az Újvidék „felszabadulásának” emlékére alapított úgynevezett Októberi díjat. A regénysorozat cselekménye az 1941-es dátummal – az író többszöri ígérete ellenére, hogy hamarosan folytatni fogja az írást – mégis hosszú időre megszakadt: több mint húsz évet kellett várni a következő kötet (*Ez a nap a miénk*, 1997) megjelenésére.

Ezt az időszakot hidalja át az 1977-es *A kárókatona még nem jöttek vissza* és 1982-es folytatása, a *Sortűz egy fekete bivalyért*, amelyek a legegényibb szimbólumrendszer alkalmazó magyar regények közül valók. Az előbbi az 1941–1944 közötti délvidéki magyar uralom, illetve az utána következett megtorlás allegóriája,² témája tehát azok közül való, amelyek a rendszerváltás előtt direkt módon nem jelenhettek meg Gion történelmi regénysorozatában. Az író szavával szólva „trükkösködő” ifjúsági regényt viszont kiadták Jugoszláviában, fordítások készültek belőle, iskolai kötelező olvasmány lett, sőt a szerző már a megjelenés évében megkapta érte a Szerbiai Oktatási és Gyermekvédelmi Szövetség által odaítélt Neven-díjat is.³ Akárcsak öt évvel későbbi, nem kevésbé furfangos folytatásáért, jóllehet ebben szintén érdekes dolgokat olvashatunk a sorok között. Horváth Futó Hargita ezt írta a *Sortűz... furcsa állatszereplőiről*: „A felrobban-

KURCZ ÁDÁM ISTVÁN (1982) az MTA Nyelvtudományi Intézetében dolgozott, jelenleg a Magyar Nyelvstratégiai Intézet munkatársa. Művei: *Délvidék – a Vajdaság és Belgrád* (társzerző, 2010); *Identitás és történelem Gion Nándor prózájában* (phd disszertáció, 2015).

- 1 L. részletesebben Kurcz Á. I.: A németek szerepe Gion Nándor rendszerváltás előtti prózájában. *Kortárs*, 2015. március.
- 2 Vö. Kurcz Á. I.: A katonák még nem jöttek vissza. Elhallgatások és allegóriák Gion Nándor rendszerváltás előtti prózájában. *Forrás*, 2015. március.
- 3 Horváth Futó Hargita: *Lokális kontextus, elbeszélői szerepkörök és a szövegek átjárhatósága Gion Nándor opusában*. Újvidék, 2012, Bölcsészettudományi Kar, 181.

tott Szelíd Róka, a fekete, fénylő szőrű bivalyok [...] egy elveszett, visszahozhatatlan világot szimbolizálnak.”⁴ Ebből a gondolatból kiindulva azt bontjuk ki a következőkben, hogy a regény (olykor az író személyes közreműködésével Magyarországon készült filmadaptációjával⁵ összehasonlítva) az „elveszett, visszahozhatatlan világokra” való érdekes utalásaival, különösen pedig szimbolikus (nevű) (állat)szereplőivel és rítusaival – *A kárókatona*khöz hasonlóan – mennyiben adhatja politikai okból érzékeny témák sajátos irodalmi reflexióját, illetve ezek által hogyan kapcsolódik az életmű más, gazdag jelentésű részleteihez.

A *Sortűz*... felütésében utalásokat találunk a nyár végén játszódó *Kárókatona*kh... tragikus végkifejletére, illetve arra, hogy az ősz – amitől azt várták, hogy majd elfeledteti a halált – „éppen olyan rohadt” lesz, mint a nyár vége volt, „és hogy ismét meg fog halni valaki”.⁶ Arról olvasunk rögtön az első oldalon, hogy az énekszakos Novák tanárnő állandóan harmonikakíséret melletti éneklésre kényszeríti a regényszereplőket. Emiatt „én személyesen a harmonikát is utáltam, különösen, ha Novák tanárnő játszott rajta”⁷ – olvassuk a főhős szájából. A tanárnő és a fiúk közötti ellentét ugyanakkor régebbi keletű. Akkor robbant ki, amikor a fiúk beszktek a Kultúrotthonba, ami „azelőtt apácázárda volt, de a háború után kisöpörték onnan az apácákat, az épületet átalakították, [...] egy-egy kis lakást is elrekesztettek a gondnoknak és a Novák tanárnőnek, merthogy ő volt a Kultúrotthon igazgatója”.⁸ Az újdonsült kultúrotthonba beszábadulva aztán a tanítóképzős Kovács Pali hegedűt fogott a kezébe, majd „rázendített a Mennyből az angyalra. Erre mi, hárman, Hodonicki Oszkár, Virág Péter meg én elkezdtünk énekelni. Következett a Csordapásztorok, a Fel nagy öröme és még néhány karácsonyi dal.”⁹ Kovács Palit egy korábbi Gion-regényből már ismerjük. Ő az, aki „folyton gúnyolódik mindenkivel, és ezért sehol sem szeretik. Egyetlen munkahelyen sem tud megmaradni sokáig, néha hónapokig lődörög munka nélkül, [...] de nem tudja befogni a száját.”¹⁰ Az idézett *Testvérem, Joábban* a Kovács Pali nevű fenegyerek az egyetlen felismerhetően (ezért hangsúlyosan) magyar nevű szereplő. Nem véletlenül, ugyanis megtudjuk róla, hogy az 1944-es vérengzésekkor megölték az apját, ezért az akkor történetekre gyakran célozgat is az egykori rendőrparancsnoknak; például ebben a jelenetben: „A gramofonos teremből kihallatszott a Kovács Pali hangja: most is Opatot nyomorgatta, magyarázta neki, hogy milyen örült nagy hiba volt Opat részéről,

4 Uo. 102.

5 Az író özvegye, Gion Eszter számolt be róla, hogy mindketten részt vettek a film forgatásán: *Sortűz egy fekete bivalyért*, Szabó László rendező, Gion Nándor író, Szabó László – András Ferenc – Jeli Ferenc forgatókönyvíró, Kende János operatőr, Petrovics Emil zeneszerző, Objektív Stúdió a PROCINEX (Paris) és a Mokép közreműködésével, színes magyar filmdráma, 97 perc, 1984.

6 Gion Nándor: *Sortűz egy fekete bivalyért* [1982] = G. N.: *Az angyali vigasság*. Bp., 2010, Noran Libro, 257.

7 Uo.

8 Gion Nándor: *Sortűz...*, i. m. 258.

9 Uo. 259.

10 Gion Nándor: *Testvérem, Joáb* [1969] = G. N.: *Börtönről álmodom mostanában*. Bp., 2008, Noran, 136.

hogy az agyonvert emberek családtagjait élve hagyta. Bizonygatta neki, hogy az lett volna a helyes eljárás, ha a hozzátartozóikat is kiirtja, ez a művelet abban az időben, közvetlenül a háború után, amikor még Opat volt a rendőrfőnök, igazán nem ütközött volna komolyabb nehézségekbe.”¹¹ (Kovács Pali neve csak abban az 1969-es regényben és ebben a helyzetben jelenik meg az egész életműben.) A *Sortűz*ben a Kovács Pali kezdeményezte dalolásra aztán a Kultúrotthonba „beviharzott Novák tanárnő is, magán kívül volt, sikoltozott, felrohant hozzánk a színpadra, kitépte a hegedűt Kovács Pali kezéből, minket meg lehordott mindenféleképpen, figyelmeztetett, hogy ez itt többé nem apácazárda, nem a sötétség fellegvára, nem tűri, hogy a klerikális reakció szellemét felélesszük, az ilyen dolgokat énekeljük a tér másik oldalán, a templomban. Örök időre kitiltott bennünket a Kultúrotthonból, azzal elrohant, kezében a hegedűvel meg a vonóval.”¹² Talán nem véletlen, ami történt: a közvetlenül a háború után játszódó regényből a nyílt ideológiai-politikai konfliktus (karácsonyi dalokat éneklő diákok-kommunista énektanár) mellett a(z újra) többségivé lett szlávok, illetve kisebbségivé vált magyarok ellentétére való burkolt utalásokat is kiolvashatunk. Kovács Pali hangsúlyos és gyakori magyar családneve mellett Novák tanárnő a szláv-ság körében a leggyakoribb családnevet viseli. Nevének jelentése ráadásul az, hogy ’újonnan érkezett, új lakos, új betelepülő’,¹³ ami egybecseng az általa szimbolizált hatalomváltásnak azzal az aspektusával, hogy immár nemcsak igazgatóként uralja az egykori katolikus zárda épületét, hanem maga is benne lakik. A hegedű pedig, amit Novák tanárnő elvesz a fiúktól, jellegzetesen magyar népi hangszer, a harmonikát viszont, amivel a fiúkat kínozza, inkább a szerb népzene nére tartjuk jellemzőnek. (A Magyarországon forgatott filmben úgy mutatkozik meg a hangszer körüli szembenállás, hogy a tanárnő a „Szép gyermekem, jöjj ki a rétre, Hol traktorok hangja zenél...” kezdetű mozgalmi dal harmonikakíséret melletti szolmizáltatásával terrorizálja a gyerekeket.)

Talán annak is van jelentősége, hogy amikor a fiúk újra megszabadulnak a Kultúrotthonba, bosszúból leszednek egy „égőpiros” és egy „sötétkék” művirágot a falról, amiket Novák tanárnő készített (a művirággal való dekorálás a mániája), majd a Fenyvesi fiúk „a kék és piros szirmokról lefújták a port, aztán szép tempósan enni kezdték a művirágokat”.¹⁴ Az égőpiros és a sötétkék (egy vörös csillagos fehér sávval elválasztva) a jugoszláv zászló színei voltak.

A *Sortűz*... központi motívuma az elmenekült német téglagyárosok, a Schankok elrejtett kincse: két hordó első osztályú barackpálinka, amely Ácsi Lajos gróf szerint „ott nemesedik a földben, és várja a gazdáját”.¹⁵ De „Schank Frici soha többé nem tér vissza – mondta Fodó tanár úr. – Ha pedig visszatér, fel-

11 Uo. 222.

12 Gion Nándor: *Sortűz...*, i. m. 259.

13 Vö. Hajdú Mihály: *Családnevek enciklopédiája*. Bp., 2010, Tinta, 348.

14 Gion Nándor: *Sortűz...*, i. m. 260.

15 Uo. 278.

akasztják.”¹⁶ Olvasunk egy Nébald nevű öreg könyvelőről is, akiről azt tudjuk meg, hogy bár „sváb volt ő is, akár a Schankok, de a háború után ő magyarnak vallotta magát, úgyhogy hosszas hercehurca után végül is nem telepítették ki...”¹⁷ Nem furcsa ilyeneket olvasni egy jugoszláviai ifjúsági regényben? Fodó tanár úr pedig „nem azt tanította, ami a könyvben volt”, „történelemlönyveink ugyanis dögunalmasak voltak. Az emberek valahogy kihullottak belőlük.” S közben a diákok falaztak neki: „a legjobb tanárnak tartottunk, és az ő kedvéért otthon a történelemlönyveket is bemagoltuk arra az esetre, ha tanfelügyelő jönne”.¹⁸ Milyen sokan így voltak ezzel, ódzkodva a tananyag tömény ideológiájától, de vajon hányan írták le nyíltan ezt az elterjedt gyakorlatot 1982-ben?

Visszatérve a burkolt megfogalmazásokra, korábban már elemeztem a regényben szereplő Hofanesz-sírkő feliratát, ami a délvidéki magyarság sorsfordulóira, különösen az 1941–1944-es magyar uralomra, illetve annak tragikus végére utal:¹⁹ a sírban utoljára eltemetett kislány például 1944-ben, éppen a vesztes katonaság visszavonulása közben hunyt el.²⁰ Talán az sem véletlen, hogy a regényben az író által kitalált jelképes szerepű Hofanesz-sír mellett éppen egy 1944-ben meghalt fiatalember, Szlimák Péter kerül még a figyelem középpontjába: az ő sírköve jelent fedezéket a gyerekeknek a Szelíd Róka nevű macska felrobbantásakor.²¹ A regényből nem derül ki, hogy „a Szlimák család kriptája” is egy 1944-es halottat rejt, ezt helyi ismereteinkből tudjuk. Mégis jellemzőnek tartom, hogy Gion – ha csak utalás szintjén is – éppen a Szlimák-sírt, azaz egy a temető bejáratához közeli, a halott fiú fényképével és hosszú sírverssel ellátott 1944-es sírkövet: Szenttamáson a maga nemében a legfeltűnőbb helyen levőt és a legdíszesebbet emelte regénye szövegébe.

Korábbi feltételezésemben, hogy a regény szereplői által végzett rítus – tudniillik a Hofanesz-sír szertartásos kerülgetése és az ott nyugvó kislányok ne-

16 Uo. 279.

17 Uo. 289.

18 Uo. 270–271.

19 Vö. Kurcz Á. I.: *Gion Nándor temetői* = *Forrás*, 2014. március, 112.

20 Vö. Gion Nándor: *Sortűz...* i. m. 339.

21 Uo. 283.

vének skandalása – történelmi traumákat feldolgozó gyászmunka, megerősít a regény filmadaptációja is. A filmben a sírkerüléskor az 1944-ben elhunyt „szegény Noémi” neve után még az egykori patikusról, a „szegény Braun bácsi”-ről is megemlékeznek a fiúk, akinek a helyi zsidó temetőben a sírját is megtalálják. Braun bácsi unokája azt mondja a filmben, hogy „az én édesapám állva halt meg, fürdés közben”, amivel nyilván a gázkamrákra céloz. Ezért azt gondolom, nem ráfogás, ha kijelentem, a filmbeli sír körül menetelő fiúk a Hofanesz kislányok és Braun bácsi nevének együttes ismétlésével a délvidéki magyarság leg súlyosabb traumája mellett az Európát (és benne a magyarságot) ért legnagyobb XX. századi veszteségre: a zsidóság kiirtására is reflektálnak.

A Braun és a Burai név eltérése mindössze egy betűnyi. A regénybeli Burai J. megfelelőjeként szerepel a filmben Braun bácsi unokája, Dávid, aki kérdésre ki is mondja magáról: „– Te zsidó vagy? – Az. Körülmetélt.” Burai J.-n kívül senki más nem kap új nevet a filmben a regényhez képest, a legérzékenyebb lelkű szereplő pedig mindkét műben a fiúk jobbik énjét jeleníti meg. Az osztályba később érkezett, ezért kívülállóságát mindvégig megőrző fiúé az elesettséget, a különbözőséget (értsd: a kisebbségi létet) leginkább megélő és legmélyebben átérző szerep, ahogy Burai J. már a *Kárókatónák*ban is ezt játszotta. (Valószínűleg azért volt célszerű a filmben zsidóvá tenni a regényszereplőt, hogy a magyarországi nézőközönség is át tudja érezni a karakter kisebbségi problematikáját.) A Burai J.–Dávid-karakter mondja például a *Sortűz...* című regényben és filmben is a többiek által elpusztítani akart macskával kapcsolatban: „A világ minden macskája egeret fog. Valamennyi egyforma. Igazán elférhetne közöttük egy olyan, amelyik tyúkokra vadászik. A rengeteg egyforma macska között mindenképpen kell a Szelíd Róka.”²² A Burai J.–Dávid-karakter tetteleg áll ki a veszélyeztetett állat mellett, ahogy tette már korábban is: „mindig megsajnál valakit vagy valamit, mindig segíteni akart, és ebből leginkább baj származott; egyszer majdnem lelőttek bennünket a kárókatónák miatt, régen leölt állatokra emlékezett nyerítve és bégetve, majdnem vízbe fulladt egy kóbor kutya miatt...”²³ (A filmben Dávid még a regényben abszolút negatív szerepű Kanegéren, a cigány ócskavasason is szánakozik, mert „mindenki csak őt bántja”) Burai J.–Dávid, a különc a másmilyen (értsd megint: „a kisebbségi”) macska felrobbantásakor a saját élete kockáztatásával is megpróbálja kiszabadítani a Szelíd Rókát, de sikertelenül: „Burai J. véres arccal, vadászkéssel a kezében, hátán az iskolatáskával áll az akácfa alatt, a macska pedig elszabadult.”²⁴ Mert a fiú hiába oldozta el a fától a kivégezni akart „kisebbségi” macskát, az sajnos a hátára kötözött robbanóanyaggal együtt iramodott el az akácjától. Talán nem véletlenül éppen onnan, azaz a Délvidéket jelképező növénytől, hiszen a *Kárókatónák*ban is akácán fészkeltek a jelképes szerepű madarak, és – ahogy a *Sortűz* narrátor-főszere-

22 Uo. 283.

23 Uo. 284.

24 Uo. 285.

replője mondja – „kétségbeesett gömbakácok hívták fel a figyelmünket a Hofanesz család sírboltjára”²⁵ is.

A Hofanesz-sírbolt a rajta szereplő 1914-es és 1941–42–43–44-es évszámokkal történelmi traumákat jelképez tehát, de nem kerül(hetet)t rá két fontos, mert talán túl direkt dátum: az első világháború elvesztésére utaló 1918-as, illetve a Trianonra utaló 1920-as évszám. Máshol viszont a 18-as szám mégis hangsúlyos helyzetben szerepel a műben: a narrátor-főhősnek, a helyi, a szenttamási nézőpontra utaló Tamásnak a nevét egyetlen alkalommal olvassuk a regényben, mégpedig akkor, amikor kiderül, hogy van tizennyolc puskagolyója.²⁶ Azért is tulajdoníthatunk jelentőséget annak, hogy éppen 18 puskagolyója van (illetve maradt) az elbeszélő-főhősnek, mert a regény „címszereplőjének”, a tragikus körülmények között kimúlt Bódi bivaly ezzel a 18 puskagolyóval kapja majd a sortüzet: „Ha nem a temetésekor, hát utólag.”²⁷ Ebben a kontextusban a bivaly – mint a vidéken kihalóban levő faj²⁸ – egyik utolsó példányának elpusztulása, illetve az arról való megemlékezés jelképezheti az 1918-ban véget ért magyar időköt, illetve azok elsiratását. – A másik bivaly pedig esetleg a negyvenes évekbeli, rövid magyar világ emlékének jelképe lehet: bár már elég rozoga állapotban van, de még él...

A lecsúszott, de egyedüliként helyben maradt²⁹ nemesember, Ácsi Lajos hasonlít a bivalyokhoz: ő egy kiveszőben levő embertípus utolsó példánya. Úgy látszik, a háború utáni világban, a szocializmusban, pláne kisebbségben már

25 Uo. 266.

26 „- Mivel adnánk a sortüzet? – kérdezte Szivel Sanyi. – Tamásnak van még puskagolyója – mondta Burai J. – Rendes puskagolyók. [...] – Igaz ez? – fordult hozzám Szivel Sanyi. – Van még tizennyolc puskagolyóm – mondtam.” Uo. 348.

27 Gion Nándor: *Sortűz...*, i. m. 348.

28 „Már nincs bivalyborjú. A bivaly kihalásra van ítélve.” Uo. 333.

29 „- Hol van a családja? – Szétszóródott. Ő maradt itt egyedül.” Uo. 271.

nem bizonyul megfelelő stratégiának a túléléshez a saját szilárd értékrendje szerint élő, a kiélezett helyzetekben is jellemesen viselkedő³⁰ földesúr gerinces magatartása. Nota bene, a bivalynál is konkrétan gerinctöréshez vezetett a kollektivizált szép új világ. Mondhatnánk, közös lónak túros a háta, közös bivalynak pedig a gerincét törik – minthogy materialista módon csak a fizikai erejét akarják használni, „személyiségére”, „jellemére” nincsenek tekintettel. Csaknem minden javának elkobzása után a közös bivalyokhoz hasonló mostoha sorsra jut Ácsi Lajos is. Barátja, Fodó tanár úr még életében mint tehetételt írja le egy részegen elmondott „összefüggéstelen” beszédében. Ebben a „motyorászásban” a kisebbségek megmaradási esélyeivel is kapcsolatos elgondolkodtató megjegyzést olvassuk róla: „Kevesen vagyunk ahhoz, hogy ennyi különcöt adjunk a világnak.”³¹ Máshol Fodó tanár úr szintén Ácsi Lajosra (is) utalva ezt mondja: „A különcöket nem szabad megmenteni, mert veszélyesek, elsősorban saját fajtájukat veszélyeztetik, tehát önpusztítók.”³²

Ácsi Lajos halálának előzményei, körülményei, majd a nemesember temetése szintén utalhat jelképesen az 1918-as őszre, amikor de facto, illetve 1920-ra, amikor de iure is elszakították Magyarországtól a Délvidéket. Hiába történt ugyanis „csoda” a téglagyárban Schank Frici pálinkájának megtalálásával, azután nem a várt kocsmai vigalom következett, hanem olyasmi, ami sokkal inkább egy vesztes háború után méltósággal visszavonuló hadsereg gyászünnepejére emlékeztet: „És ekkor a téglagyárban, a lóistállóban felcsendült Ácsi Lajos hangja. Érces hangon énekelt valami nagyon szomorú dalt. [...] Aztán felbődült Adamkó is, majd csatlakoztak hozzájuk a többiek, énekelt mindenki, hangosan és komolyan [...]. Aztán kijöttek az udvarra a munkások, indultak hazafelé. [...] szépen egyenesen mentek a sorban, mint a katonák, még fáradtnak sem látszóttak.”³³ Aztán az önfeledt ünnepi hangulatban Ácsi Lajos a hideg őszi éjjelen énekelve belefeküdt a folyóba, és ott mosolyogva kihült. Nagy elragadtatásában saját maga „önként és dalolva” mondott le az életéről. Felelőtlenül, óvatlanul. Valahogy úgy, ahogy Gion *Virágos katona* című regényében Váry földesúr és Frédi nagyságos úr is a régi Magyarországról. Ők csak ittak és vadásztak, s közben karba tett kézzel nézték a Monarchia széthullását. Vagy ahogy 1918-ban Magyarország őszirózsás békemámorban úszó, a demokrácia megvalósulásától megrészegedett vezetői is önként mondtak le az önvédelemről, határaink védelméről, ami után a szerbek rövidesen Baját és Pécsét, a csehek Balassagyarmatot, a románok pedig például Kolozsvárt és Nagyváradot foglalták el.

30 „Nézzétek meg Ácsi Lajost! Katonaszőkevényeket rejtegetett, és ezzel elárulta barátait, a Váryakat, a Schankokat... – Bocsánat – vágott közbe Ácsi Lajos. – A háború után én Schank Fricinek is védelmére keltem. Nem helyeseltem, hogy elvették tőle a téglagyárat. – Ezért nem akartak felakasztani? – kérdezte Fodó tanár úr. – Majdnem.” Uo. 297.

31 Uo. 272.

32 Uo. 297.

33 Uo. 353.

Ácsi Lajos temetésekor az időjárás is veszélyessé változik (akárcsak a *Káró-katonák*... vége felé, ahol talán az 1944-es „még hidegebb napokat” jelképezve lett ellenséges a természet): „Nagyon hirtelen megváltozott az idő Ácsi Lajos temetése napján. – A tél szaga érződik – mondta megborzongva Hodonicki Oszkár. – Nagyon rövid lesz ez az ősz. – Bár még rövidebb lett volna – mondtam. – Ilyen bitang rossz őszt még nem éltem meg. – Minden rosszul alakult körülöttünk – mondta Virág Péter. [...] – Az éjjel azt álmodtam, hogy már tél van – mondta Hodonicki Oszkár. – Derékig ért a hó, és a hóban elvadult kóbor kutyák jártak. Rengeteg elvadult kutya.”³⁴ A fenti kép az 1918–1920-as fordulat délvidéki magyar közérzetének a képe lehet.³⁵ Annál is inkább, mert az utolsó magyar nemesúr temetésén a pap ilyen alkalmakkor szokatlan bibliai helyről olvas fel többször is: „Berecz Máté plébános szép hosszú beszédet mondott, és időnként felolvasott a Bibliából, főleg Ezékiel könyvéből. Jóformán semmit sem értettünk belőle. Pedig Berecz plébános többször is körülnézett nagyon jelentőségteljesen.”³⁶ Nos, a jelentőségteljes körbetekintésnek az lehet az oka, hogy *Ezékiel könyve* főként a kisebbségivé válásnak, a diaszpóra kialakulásának a tematikáját dolgozza fel. A próféta főként Jeruzsálem megszállásáról, pusztulásáról, az Izráelt érő ítéletről, a zsidó nép fogságba viteléről és szétszórásáról szól – az Úr büntetéseként. „Aztán a kántor énekszóval elbúcsúztatta Ácsi Lajost a barátaitól, de senkit sem nevezett meg a barátai közül. Végül Berecz plébános imádkozott egy sort a ministránsokkal, meg énekeltek is, és ekkor a földbe eresztették Ácsi Lajos koporsóját.”³⁷ Itt Vörösmarty víziójára asszociálhatunk: „’S a’ sírt, hol nemzet süllyed el, Népek veszik körül, ’S az ember’ millióinak Szemében gyász-köny ül.”³⁸ Valójában viszont ki sirat egy eltűnt nemzetet, egy veszni indult országot azok közül a (más ajkú) népek közül, akik pusztulásának tanúi? Kik ilyenkor a barátai? A valóságban közömbös, sőt inkább örül a többi nép, hiszen amíg fennáll az idegen ország, amíg erős a szomszédos nép, fenyegetés jelent. Így Ácsi Lajosnak is csak elvileg, az illendőség kedvéért esik szó a barátairól, de bajos lenne meg is nevezni őket.

34 Uo. 360.

35 Vö. pl.: „dr. Tyeremov Dragumir [...] rémuralmat teremtett a színmagyar topolyai járásban. Első dolga az volt, hogy a magyar rendőrséget elcsapta, s 11 helyett Kishegyesen 31 szerb rablógyilkos komitácisikból összeverbuvált rendőrséget állított, kik minden kiszállása alkalmával, megérkezésekor, a községháza előtt sortüzet adtak. Gyakran megtörtént, hogy a nagyvendéglőben reggelig mulatott, s az oda rendelt rendőrség minden pohárköszöntő után sortüzet adott, s ezzel az egész községet rémületben tartotta.” Részlet Limbek Pál, a Szenttamástól északra fekvő Kishegyes 1920. május 15-éig volt vezetőjegyzője 1933-as visszaemlékezéséből. A kéziratból csak a hangulatra idézek példát, a szörnyű – akár gyilkosságig menő – atrocitásokra hely hiányában itt nem.

36 Gion Nándor: *Sortűz*... i. m. 359.

37 Uo. 359.

38 Vörösmarty Mihály: *Szózat* [1836.] = *Vörösmarty Mihály összes művei* 2. Szerk. Horváth Károly. Bp., 1960, Akadémiai, 211.

Az utolsó nemes temetése után még egy „furcsa dolog történt. Senki sem akart hazamenni. Pedig temetéseken ilyenkor már általában szétszéled a nép, legfeljebb a családtagok maradnak ott siratni még egy kicsit az elhunytat. Most senki sem sírt, viszont nem akartak hazamenni. Csak álltak ott az emberek a temetőben, hallgatagon néztek maguk elé, fejükön előrecsúszott a fekete kalap, és olyanok voltak, mint a varjak a kopár akácfaerdőben. Majdnem fél óráig álltak így.”³⁹ Valahogy úgy, ahogy a régi Magyarország felbomlása után is helyben maradt minden nép, amely tanúja volt széthullásának: akár siratta, akár nem. Így maradt meg a nép például a Délvidéken, az „akácok alatt” is. Nem tartom ugyanis véletlennek, hogy a fenti szimbolikus képben újból megjelennek az akácok, pontosabban az őszi „kopár akácfaerdő” képe: Szenteleky Kornél *Akácok az őszben*⁴⁰ című emblematisztikus versében a „kopaszul, szegényen s türelmesen álló” „tarlott bácskai akácok” szintén többértelmű sorsjelképként jelennek meg. Gion regényében harmadszor itt szerepel a fafaj neve (az előző két előfordulásának jelentőségére már rámutattam), azaz az akácfa valamennyi előfordulásakor szimbolikus szerepet kap a műben.

Ácsi Lajos neve is lehet szimbolikus, mert a „Lajos” név Gionnál majdnem mindig kiemelt, gyakran jelképes szerepű magyarok neve. Szenttamás magyarságának prominensei például általában Lajosok a regényekben: Tojzán Lajos, a kántor, Koller Lajos, az iskolaigazgató, Major Lajos, a nyomdatulajdonos, Kálmán Lajos pedig az építési vállalkozó... Az identitásválságban levő „Hajdú Lacit” egy korábbi írásomban már említettem. De őt „tulajdonképpen nem Lacinak hívják, hanem Lajosnak, azaz hogy a szülei Lajosnak szerették volna keresztelni, de vagy rájuk ijesztettek, vagy már eleve óvatosak voltak, hiszen akkor, 1945 elején, még csak formálódott az ország, a társadalmi rend és a nemzetiségi politika, végül is a Ljudevit nevet írták be az anyakönyvbe, de a családtagok és az ismerősök kezdetől fogva Ludvignak és kissé logikátlanul jobbra Lacinak szólították”.⁴¹ A *Börtönről álmodom mostanában* című regénynek a magyar szakos Kiss Lajos a főszereplője, akinek a neve csak egyszer olvasható a műben.⁴² Gion kedvenc (saját) regényének a főhőse pedig az Orbán Lajos nevet viseli. Azaz hogy csak viselné, mert szégyelli (!), hogy Lajosnak hívják, ezért csak a regény utolsó mondataiból tudjuk meg a nevét.⁴³ És a regénynek még a címe is erre a részben névválságként jelentkező identitásválságra utal, hiszen az a címe, hogy *Engem nem úgy hívnak*. Fontosnak tartom, hogy Gion legfontosabb gyermekszereplője, az egész életművet végigkísérő Burai J. is identitásválságban van, ami nagyban összefügg a nevével: „– Ronda nevem van – mondta gyámol-

39 Gion Nándor: *Sortűz...*, i. m. 359.

40 A vers olvasható pl.: *Kalángya*, 2. évf. 1. szám (1933. január).

41 Gion Nándor: *Szegény Hajdú Laciról és Harag Györgyről* [1990] = G. N.: *Véres patkányirtás*, i. m. 2012, 75.

42 Gion Nándor: *Börtönről álmodom mostanában* [1990] = G. N.: *Börtönről...*, i. m. 302.

43 Vö. Gion Nándor: *Engem nem úgy hívnak* [1970] = G. N.: *Az anygali vigasság*, i. m. 89.

talantul Burai J. Most láttam először elanyátlanodni. – Jobb szeretem, ha... – Rendben van – nyugtattam meg. – Burai J.-nek fogunk szólítani, de azért mondd meg a neved. Keservesen nyelt néhányszor, aztán megmondta a nevét. Tényleg ronda neve volt. Hodonicki Oszkár felnevetett, és Aranka is kuncogni kezdett. – Megígértétek – mondta kétségbeesetten Burai J. – Rendben van – mondtam. – Nem fogjuk emlegetni a nevedet.”⁴⁴ Hogy Burai J. nevének J.-je vajon mit takar, sosem tudjuk meg: a megfejtést kíváncsian várom a nálam nagyobb intuíciójú elemzőktől.

Visszatérve a Lajosokra, az a legérdekesebb velük kapcsolatban, hogy – Ácsi Lajoshoz hasonlóan – a minősítetten nagy veszteséget elszenvedő magyarok legtöbbször ezt a nevet viselik Gion írásaiban: Gál Lajos, a trianoni határváltozás miatt bánkódó egyetlen magyar szereplő⁴⁵ az egész életműben, Góda Lajos⁴⁶ és Habenyák Lajos az első világháború két név szerint is ismert magyar áldozata; a zsidó Lusztig Ferin kívül nem is szerepel más ilyen minőségben az egész életműben. (Lusztig Ferit egyébként „csak” a fegyverletétel után érte a halálos lövés.) Egy másik Habenyák Lajos (akit így neveztek volna a szülei) a szerb megszállás utáni önkényeskedés legnagyobb kárvallottja – nyilván szimbolikus magyar áldozata – a tetralógiában: halva született a húszas évek elején, mert a lelketlen szerb földbirtokos nem adott szekeret az anyjának, aki éppen nála aratott, amikor megindult a szülés.⁴⁷ Gunyhósi Lajos és Csorba János – a Jánosokról majd alább lesz szó – az a két magyar, aki büntetlenül elégtételt vehet ugyanezen a szerb gazdán, amiért az feljelentette Török Ádámot.⁴⁸ Péntek Lajos a második világháború egyetlen, a fronton elesett és név szerint említett magyar áldozata a rendszerváltás előtti Gion-művekben, aki ráadásul – ez is nagyon fontos! – a vajdasági magyarokból szervezett brigád halottja.⁴⁹ A drávaszögi Bozóky Lajost pedig a délszláv háborúban tette el láb alól egykori szerb barátja.⁵⁰

44 Gion Nándor: *A kárakatonák még nem jöttek vissza* [1977] = Gion Nándor: *Az angyali vigasság*. Bp., 2010, Noran Libro, 177.

45 Gion Nándor: *Rózsaméz* [1976] = G. N.: *Latroknak is játszott*. Bp., 2007, Noran, 262.

46 Gion Nándor: *Virágos katona* [1973] = G. N.: *Latroknak...*, i. m. 178.

47 „Habenyákékat vagy két kilométerre a falutól találták meg, az út szélén ültek. Az asszony egy nagyon kicsi halott csecsemőt tartott az ölében, Habenyák Sándor pedig lógó fejjel sírt. – Fiú lett volna – mondta Habenyák Sándor Rézinek. – Lajosnak kereszteltük volna. Volt egy Lajos nevű öcsém, akit nagyon szerettem. Elesett a háborúban.” Gion Nándor: *Rózsaméz*, i. m. 273.

48 Uo. 377.

49 „továbbra sem volt hajlandó azt énekelni, hogy „Bajtárs, ma még tán csak öt perc az élet...” Meg is szökött abból a hadseregből, és átállt a másikba, ahol viszont azt énekeltek, hogy „Eltárs, ma még tán csak öt perc az élet...” [...] De itt [...] elnézték a macacsságát, viszont kapott a szeme közé egy golyót valamelyik ütközetben” Gion Nándor: *Az angyali vigasság* [1985] = G. N.: *Az angyali vigasság*. Bp., 2010, Noran Libro, 377.

50 „Emlékszel még Lajosra, a bátyámra? [...] Lelőtték. – Kik? [...] – Miodrag. Takaros kis háza volt a falu mögötti dombon, és jól gondozott kis szőlőskertje. [...] – Miért ölte meg Lajost? Bozóky Sándor a vállát vonogatta. – Talán nagy házra és nagy szőlőskertre vágyott.” Gion Nándor: *Nem baleset lesz* [1997] = G. N.: *Műfogsor...*, i. m. 502.

A pórus jár magyarságot talán azért csupa Lajos reprezentálja Gion műveiben, mert Kossuth Lajos volt az a magyar politikus, aki 1848 tavaszán a szerb felkelők vezérével olyan szópárbajba sodródott, amelyet szimbolikus eseménynek lehet tartani, amely megnyitotta a Délvidék történetének sötét lapjait. Đorđe Stratimirović az anekdota egyik változata szerint ezt mondta: „»- Ha kívánságaink szó szerint nem teljesítenek, akkor másutt fogjuk keresni azok kielégítését.« Kossuth egyszerre átlátott mindent. Nem bírta tovább fékezni magát, felkiáltott: »- Úgy! Akkor a kard döntsön közöttünk!« Nem kell azt gondolni, hogy ez a szó idézte fel a szerb lázadást. Készen volt már az. De most fellobbant a láng, s elborította az egész alvidéket.”⁵¹ – Sokan viszont máig az indulatos Kossuth Lajost teszik felelőssé a délvidéki helyzet eszkalálódásáért,⁵² amelynek legnagyobb kárvallottja a helyben lakó magyarság lett. Azt követően a szerbek már 1848-ban „bejelentették területi igényüket egy önálló tartomány, *szerb vajdaság* [kiem. az eredetiben] megteremtésére”, és „a szerb fejedelemségből önkéntesekkel és fegyveresekkel támogatott szerb felkelés etnikai tisztogató hadműveletekbe kezdett nemcsak a magyar, hanem a német és román falvak ellen is”.⁵³

Ácsi Lajos mellett a bivalyok gondozójának, Hofanesz Jánosnak a neve is szimbolikusnak tűnik. Előtagja a kisebbségi sorsot sokszorosan megszenvedő örmény népre utal, hiszen a Hofanesz örmény eredetű név: a „Hovanesz” a magyar „János” név örmény megfelelője. Ezért nem tartom véletlennek azt sem, hogy a *Kárókatónák* szimbolikus felnőtt főszereplője, Gergian is minősítetten kisebbségi, azaz szintén örmény családnevet visel, amit a név „-ián” végződése árul el. (Egy internetes közösségi oldalon Libanontól Kanadáig több „Gergian” vezetéknevű felhasználót találtam a diaszpóra örménységéből.) A Gergian név vagy a Gergely, vagy a Cirják~Cirjék név örmény megfelelőjéből, illetve ezek görög eredetijéből vezethető le.⁵⁴ Gion Nándor zsenialitását vagy szerencsését dicséri, hogy mindkét név jelentése döbbenetesen illik a regényszereplő karakteréhez. A Gergely jelentése ugyanis ’éberen őrködő’,⁵⁵ ami azzal vág össze, hogy Gergian vadőr; a Cirják név pedig azt jelenti, hogy ’isteni, Istenhez tartozó’;⁵⁶

51 *Ezernyolczszáznegyvennyolcz: Az 1848/49-iki magyar szabadságharcz története képekben.* Szerk. Jókai Mór–Bródy Sándor–Rákosi Viktor. Bp., 1898, Révai, 79.

52 A szerb történetírás természetesen osztja ezt a nézetet, vö. Boarov, Dimitrije: *Vajdaság politikai története.* Ford. Nagy Georgina. Újvidék, 2012, Forum, 235.

53 *Magyarország története a 19. században.* Szerk. Gergely András. Bp., 2003, Osiris, 247.

54 [1.] „a Kirakosz név vocativusa Kirake lett, amely e két nyelvben szabályosan zöngésült: Girage, majd a magánhangzók kiesésével Görge lett belőle, ebből a -ján végződéssel lett Görgján, amit sokan Gergiannak írnak. Ebben az esetben a név görög eredetű: Kiriakosz (magyarul: Cirják) – Kirakosz alakban került be az örménybe.” [2.] „a Grigor egyik alakváltozata, a Girgor rövidült le: Görög, majd ehhez adódott hozzá a -ján: Görgján, amit szintén sokan Gergiannak írnak. Ebben az esetben szintén görög eredetű a név: Grégoriosz (magyarul: Gergely) – Grigoriosz, Grigorisz, Grigor alakokban került az örménybe.” Zsigmond Benedek személyes közlése; ezúton mondok köszönetet a tudós magyarázatért.

55 Ladó János: *Magyar utónévkönyv.* Bp., 1978, Akadémiai, 161.

56 Hajdú Mihály: *Családnevek enciklopédiája*, i. m. 110.

ami azért nagyon találó, mert a szereplő sok ponton misztikus alak, jézusi figura is.⁵⁷

Visszatérve a Hofaneszre, a János nevet magyarul és örményül, tehát duplán tartalmazó „Hofanesz János” nevet szintén duplán, azaz két szimbolikus szerepű személy neveként is olvassuk a regényben: a másik, a nevezetes időpontban: 1914-ben elhunyt Hofanesz János neve a már tárgyalt sírkövön szerepel.⁵⁸ A János név sokszorozásának oka az lehet, hogy a név a történetiségben talán a leggyakoribb magyar utónév: az 1772-től 2000-ig sokoldalúan válogatott szövegeket tartalmazó *Magyar történeti szövegtárban* a Józsefet, a Lászlót és az Istvánt is megelőzve a legtöbbször szereplő keresztnév. (Gondolhatunk itt Ady-nak *A mesebeli János* című versére, illetve a vers János nevű hőisére is!) Gionnál is hasonlót tapasztalunk: sok más János nevű szereplője – például a tetralógiájában első magyarként feltűnő Juhász János, a földbirtokos Váry János, a tüdőbajos Csorba János, a kocsmáros Kiss János, a fő kommunista Bata János, az identitásváltó Karába Jani, az ügyesen mindig gazdagodó Tóth Jani bácsi, a méhészt Szent János, a betyáros Margith Jani, a Novák tanárnő virágait megevő Fenyvesi János, a tűzoltóparancsnok Isaszegi János, az antifasiszta harcokban szerzett kitüntetésekkel büszkélkedő, így a kisebbségi magyarságot legitimáló „jugoszláv” hős Dukay János⁵⁹ – mellett saját alteregója nevéül is az M. H. Jánost választotta. Hadd jegyezzem meg itt „M. Holló János” nevének első, az író és az elemzők által eddig felolvasatlanul rövidített betűjéről, hogy minden bizonnyal a „Magyar” szót takarja. Az „M” betű nemcsak jelvény, hanem a kisebbségi lét bélyege is: Szivácon az 1944-es vérengzéskor például „M” alakú sírt ástak, ebbe lótték bele a magyarokat.⁶⁰

Hofanesz Jánosnak ráadásul nemcsak a regény szerinti „valódi” neve jelképesen kisebbségi (magyar) név, hanem a másik, a Fekete Péter is, ahogy mindenki emlegeti. A név vezetéknevi tagja azokat a „földtúró vakondembereket” idézi, amiknek Gion sokszor nevezte és ábrázolta a helyi magyarokat regényeiben. A teljes név pedig a népszerű kártyajátékra⁶¹ és az ismert slágerszövegre való rájátszással⁶² a szereplőnek azt a vonását emeli ki, hogy sorsüldözött „sze-

57 Vö. Kurcz Á. I.: *A katonák még nem jöttek vissza*, i. m. 72–74.

58 Gion Nándor: *Sortűz...*, i. m. 266.

59 Vö. uo. 270., ill.: Dukay János a német katonákat megverte, és „lefektette a kuglipályára. Még beszédet is tartott nekik, miszerint ő a győztes oldalon akarja befejezni a háborút, győztesként fog visszatérni, és jó lesz, ha amazok hárman vigyáznak egy kicsit magukra.” Uo. 296.

60 Vö. *A sírhely: M mint magyar* = Matuska Márton: *A megtorlás napjai*. Újvidék, 1991, Forum, 58.

61 Külön tanulmányt érdemelne a kártyajáték szerepe Gion tetralógiájában, különös tekintettel a *Virágos katonára* és az *Aranyat találtra!*

62 Vö.: „Fekete Péter öcsém, te kis ügyefogyott, Ki a szerencsemalac fülét sohse fogod, Kinek a jobb keze bal, Jót sohse hall, Él, mint a parton a hal. Fortuna gyors szekerén te nem vagy szekeres...” stb. Zágón István–Eisemann Mihály: *Fekete Péter*. Bp., 1943, Vigszínház. NB., más Gion-művekben is megjelennek sláger-, illetve nótarészletek (re való utalások), amelyek szintén megérdemelnének egy külön írást.

rencsétlen flótás volt örök életében, ezért is nevezték el Fekete Péternek, no meg a fekete bivalyok miatt”.⁶³ Gion Fekete Pétere valóban rendkívül balszerencsés: elvesztette gyerekeit, kedves állatai pedig a végüket járják. Ráadásul tüdőbajos is, amit ugyebár egykor *magyar* betegségnek⁶⁴ is nevezték. Ezt a baját pedig szintén tipikusan magyarnak tartott itallal, pálinkával gondolja orvosolhatni. Elég szomorú perspektíva... A Szenttamáson Gionnal egy napon született Végel László Slemil nevű szereplője még leplezetlenebbül példázza a tipikus vajdasági sorsot. Fekete Péteréhez hasonlóan a Slemil névnek is ‘szerencsétlen’ a jelentése, ez a szó pedig az örmény mellett másik tipikusan kisebbségi sorsot élő nép nyelvéből való, ugyanis héber eredetű.⁶⁵ Kívánczik itt megemlítenem Kányádi Sándornak a *Sortúzzal* egy évben, szintén 1982-ben megjelent *Örmény sírkövek* című versét, amelyben a kisebbségi magyar sors(talanság) előképeként, illetve párhuzamaként szintén az örmény és a zsidó kisebbségi (nem)lét jelenik meg.⁶⁶

Visszatérve a téglagyári munkás Hofanesz Jánosra, avagy Fekete Péterre, megtudjuk róla, hogy a Schank-féle téglagyár területén lakik. Nos, a feleségéről és lakásukról is érdemes szólni. Az asszony nevét nem ismerjük, de furcsábbat olvasunk róla és téglagyári otthonukról, mint bárki más(éről) az életműben: „Szép takaros konyhában álltunk, körülöttünk minden tisztára súrolva és a helyére rakva. [...] A szoba is tisztán ragyogott, és ami engem legjobban meglepett, az a rengeteg könyv volt egy plafonig érő könyvespolcon. [...] Ezek mind arany-szegélyű, díszes könyvek voltak, a címüket is aranyozott betűkkel nyomtatták rájuk. A falakon bekeretezett gobelinek lógtak [...] – Ki olvassa azt a rengeteg könyvet? – kérdeztem Fekete Pétertől. – A feleségem. Nagyon szeret olvasni. Meg gobelineket varrni.”⁶⁷ Ilyen lakberendezése természetes körülmények között egyszerű téglagyári munkásnak nem lehet. Ez arra enged következtetni, hogy Hofaneszék valószínűleg Schank téglagyárosék egykori lakásában laknak. Az pedig, hogy az asszony el is tudja olvasni a ritka szép kiállítású könyveket, vagy arra mutat, hogy Schank Frigyeséknek magyar nyelvű könyvtáruk volt, azaz nemcsak nevükben, de műveltségükben is elindultak a magyarosodás útján; vagy még inkább arra, hogy – a fent említett Nébaldhoz hasonlóan – Fekete Péter felesége is rejtőzködő német, azaz szintén Gion minősítetten, de latensen kisebbségi szereplői közé kell sorolnunk. A feltételezést erősítheti, hogy

63 Gion Nándor: *Sortúz...*, i. m. 338.

64 „magyar betegség: [...] tüdőbaj” *A magyar nyelv értelmező szótára*, IV. Főszerk. Bárczi Géza-Ország László. Bp., 1959–1962, Akadémiai.

65 „slemil – ‘kétbalkezes, gyámoltalan, balsors üldözött ember’ [...] a héber se-lo-mo-il kifejezésből ered”. Tótfalusi István: *Idegen szavaink etimológiai szótára*. Bp., 2002, Anno, 407.

66 „[...] örmény-kert zsidó-sor magyar-telek / örmények zsidók lakták székelyek / s akad még itt-ott ki a néhai / honosokról tud ezt-azt mondani // vannak vidékek ahol csak a hant / tudhatja már hogy ki nyugszik alatt / régen kikorhadt fejtől a kereszt / a zsidók hamvát meg ne itt keresd / s ki érti már a megmohosodott / márványon az örmény föllíratot [...]” Kányádi Sándor: *Örmény sírkövek* = uő.: *Valaki jár a fák hegyén*. Bp., 1998, Magyar Könyvklub, 412.

67 Gion Nándor: *Sortúz...*, i. m. 290.

a szabadidejében gobelineket varró asszony a fiúk számára szokatlanul pedáns rendet tart. A magyarok számára túlzott rendszeretet ugyanis Gionnál is a németek jellegzetes vonása.⁶⁸

Nemcsak a kisebbségi közösség, hanem az író egyéni fájdalmai is kódolva lehetnek a regényben. Tudjuk, az író első felesége tragikus hirtelenséggel halt meg egy balesetben, amikor újszülött fiuk még csak tizenegy napos volt.⁶⁹ A regénybeli Fodó tanár úr felesége szintén teljesen váratlanul és valószínűtlenül távozott el az ismeretlenségbe férje és néhány hetes csecsemője mellől. Aki elszókteti a regényben, meglepő módon nem a délceg lánctépő Kovalik Bálint, hanem a „girhes” segédje, egy „beteg lótetűre emlékeztető”, „vékonyan és görbén” ólálkodó „ványadt pasas”. A „Girhes Lótetű” ruhájának, arcszínének leírása sem sejtet sok jót: „Piszkossárga öltöny lötyögött rajta, és az arca is piszkossárga volt, mintha beteg lenne.”⁷⁰ Talán a halált jelképezi az asszonyszóktető férfi termete, tartása és színe: utóbbi olyan, mint a föld, amibe temetnek.

A *Sortűz egy fekete bivalyért* című regény végén csodás módon újra puszkagolyókat kapnak a fiúk, mégpedig „legalább hatvan puszkagolyót”.⁷¹ Nagyon örülnek neki, mert hatalmas sortűzet akarnak leadni az összes, számukra – azaz az író számára – fontos, szimbolikus szerepű halott emlékére. Ki mindenkiért is? Elsősorban Ácsi Lajosért, aki személyében jelképezheti azt a régi, „úri” magyar világot, amely vele együtt kihalt. A fiúk azt akarták, hogy az 1941–42–43–44-ben elhunyt, azaz a kis magyar világot, illetve annak tragikus végét jelképező Hofanesz kislányokért is szóljon az üdvölvés. Meg a Szelíd Róka nevű kisebbségi macskáért is, aki „lehet, hogy jól járt azzal, hogy felrobbantották. Így nem lett vízi hulla belőle.”⁷² Ezzel a mehökkentő megjegyzéssel kapcsolatos gioni asszociációink a gyerekkorában egy idősebb szerb társa által majdnem vízbe fojtott írótól⁷³ az 1944-es vérengzések vízbe dobott-vízbe ölt magyar áldozataiig terjednek.⁷⁴

68 Vö.: „- Legjobb volna, ha a papírszalagok állandóan itt lógnának – mondta Gallai István –, de Rézi mindig leszedi őket. Azt mondja, hogy nagyon rendetlenül...” Gion Nándor: *Rózsaméz*, i. m. 393; „- A feleségem pedáns német asszony [...]. - Tisztán tartja a házunkat.” Gion Nándor: *Ez a nap a miénk*, i. m. 658.

69 Gion Nándor: *Nagybátyámról* [1994] = G. N.: *Véres patkányirtás idomított görényekkel*. Bp., 2012, Noran Libro, 40.

70 Az idézetek helye mind: Gion Nándor: *Sortűz...*, i. m. 261.

71 Uo. 363.

72 Uo. 362.

73 „Ennek a sajnálatos történetnek olykor nemzeti jelleget adok, lehet, hogy igazam is van. Egy nálamnál jóval idősebb és erősebb szerb fiú akart vízbe fojtani. [...] Végveszélyben azonban mindig gyorsan járt az agyam. A tiszta vízben tisztán láttam a fiú bokáját, belekapaszkodtam, és a mélybe rántottam, [...] én meg kiugrottam a partra, és elmenekültem.” Gion Nándor: *Korai halálaimról* [1994] = G. N.: *Véres patkányirtás...*, i. m. 19.

74 „- Elek szolgálatkész, beszari, óbecsei magyar ember. Hallgat a jó szóra. Amióta két bátyja a Tiszába fulladt. – Maguk lötték őket bele a Tiszába? – Meghaltak szegények – mondta közönyösen Vladan Drenovakovics. – Elek viszont okult a történelemből, örül a rókabőr sapkának, és megteszi, amit tennie kell.” Gion Nándor: *Aranyat talált* [2002] = G. N.: *Latroknak...*, i. m. 786.

(Gion már első regényébe is rejtett ilyen célzást!)⁷⁵ Annál is inkább gondolhatunk erre, mert Fodó tanár úr máshol a regényben minden indoklás nélkül azon kezd dühöngeni, hogy – ha nem vigyáznak – rosszcsonn tanítványaiból is lehetnek vízi hullák,⁷⁶ ahogy egyébként Ácsi Lajosból is az lett.⁷⁷ Sortüzet akarnak adni a fiúk a *Kárókatona*kban szereplő Gergiánért is, akinek alakját máshol már elemeztem;⁷⁸ és természetesen a Bódi nevű fekete bivalyért is.⁷⁹ (Bár a filmben nincs a regény végén dízsörtűz, a sírt kerülgetve a fiúk ott is megemlékeznek a fontos elhunyt szereplőkről: a Hofanesz kislányok és Braun bácsi mellett a bivaly és a Szelíd Róka nevét is ismételve mormolják, s közben égő gyertyákat visznek körbe-körbe.)

Az 1982-es regény címében szerepel a két sortűz. Az első dízsörtűz 18 golyóval egy kihalóban levő állat már kimúlt utolsó előtti példányáért történik; a második, a regény végén több mint 60 golyóval a tablószerűen összeszedett valamennyi érdekesen szimbolikus szereplő emlékéért. Ha az 1982-es számból kivonjuk a „több mint hatvanat”, 1920 körül járunk. Sortűz több mint hatvan golyóval: talán minden egyes évért, amely a kisebbségi létben telt. Meg az előtte volt, még mindig elgyászolatlan korábbiakért. A fájdalmas, viszontagságos múltért és annak megbékélő elfogadásáért: talán ezért kell a legalább hatvan golyó...

75 Gion Nándor: *Kételtűek a barlangban* [1968] = G. N.: *Börtönről...*, i. m. 96–98.

76 „Fodó tanár úr ekkor hirtelen megvadult. Ordítani kezdett. Miránk, hármunkra, Burai J.-re, Szivel Sanyira és énrám ordított: – Vízi hullák akartok lenni?! Igen, azok lesztek. Vízi hullák! [...] Miért nem fekszetek ágyba, amikor lemegy a nap, és miért nem alusszátok ki magatokat, mire feljön a nap? Faragjatok magatoknak facipót télire! Gyűjtsetek tűzrevalót, és fűtsetek be a kályhába. Ne a folyóparton gyűjtsatok tüzet éjszakánként! Ne álmodjatok, hanem pihenjete, mert elég volt... – Egyszer majd elmeséljük az álmainkat – mondta Burai J. Fodó tanár úr elhallgatott, nagyot nyelt, feldúltan állt előttünk.” Gion Nándor: *Sortűz...*, i. m. 356.

77 Uo. 358.

78 Kurcz Á. I.: *A katonák még nem jöttek vissza*, i. m.

79 Uo. 362.